

SAKRALITĀTES ŠIFRI JŪGENDSTILA PERIODA BAZNĪCU ARHITEKTŪRĀ

Silvija Grosa

silvija.grosa@lma.lv

Atslēgas vārdi: *dievnams, sakrālā telpa, jūgendstila periods*

Šī raksta nolūks ir analizēt sakralitātes šifru meklējumus baznīcu arhitektūrā jūgendstila laikmeta kontekstā un aplūkot Vilhelma Bokslafa (Wilhelm Ludwig Nikolai Bockslaff, 1858–1945) un Edgara Frīzendorfa (Edgar Woldemar Eduard Friesendorff, 1881–1945) piemesumu šai jomā, kas uz kopējā 19. gs. beigū un 20. gs. sākuma dievnamu arhitektūras fona Latvijā izceļas ar novatorismu.

Kristīgā dievnama veidolu laika gaitā ir ietekmējušas reliģisko doktrīnu maiņas un konfesionālās atšķirības, tomēr jau kopš agrajiem viduslaikiem dievnams bija nozīmīgākais celtniecības mākslas objekts, kas sevī iemiesoja attiecīgā perioda arhitektūras novācijas un spilgtākās stilistiskās iezīmes. Arī 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā — jūgendstila periodā — Latvijas pilsētās tika uzcelts liels skaits dievnamu, tomēr šajā laikā dievnams bija kļuvis par celtni, kas visciešāk saglabāja saikni ar pagātni, kaut arī ir tikuši risināti jauni telpiski uzdevumi un citreiz, jūgendstila ietekmēts, atsevišķu dekoratīvo elementu raksturs. Jaunas stilistiskās izteiksmes un radikāli jauni sakrālās telpas risinājuma meklējumi bija drīzāk izņēmums. Nedaudzo piemēru vidū ir Vilhelma Bokslafa un Edgara Frīzendorfa celtie dievnami. Abu arhitektu veikums ir ticis pamanīts un izcelts pēdējās desmitgadēs dievnamu arhitektūrai veltītajās publikācijās. Tomēr tajās dominē galvenokārt stilistiskā aspekta vērtējums, kaut arī sociālpolitiskā aina veidoja dievnamu celtniecībai ne vienmēr ārēji redzamu, bet nozīmīgu fonu. Diemžēl nav analizēti arī specifiskie ceļi un simboli, kas izmantoti sakrālās telpas radīšanai un pamato izvēlētās tēmas aktualitāti.

Industrializācija un dievnamu celtniecības sociālpolitiskais konteksts

1903. g. ziemā vairākos laikrakstos¹ tika publicēts Rīgas pilsētas prāvesta Teofila Gētgēna (*Theophil Gaehtgens*, 1847–1919, superintendants, 1907.–1919. g. Vidzemes ģenerālsuperintendants) lūgums ar ziedojumiem atbalstīt jauno Rīgas Krusta baznīcu. Par sava vēstījuma moto viņš bija izvēlējis rindas no pravieša Ecehiēla grāmatas par tā Kunga avīm: “Nomaldījušās Es uzmeklēšu, noklīdušās Es salasīšu un atgādāšu atpakaļ, ievainotās pārsiešu un slimās dziedināšu” (34:16). Viņš rakstīja: “Aiz Aleksandra vārtiem, Pēterburgas šosejas abās pusēs pēdējā gadu desmitā izcēlusies jauna Rīgas priekšpilsēta. [...] Fabrikas ar kūpošiem skursteņiem, tās ir turienes iedzīvotāju maizes devējas. Mašīnu rūkšana, tvaika svilpju skalje svilpieni dien no dienas sauc tālu dzirdami: Strādā, strādā, strādā!” [...] Bet tur starp visiem fabrikas skursteņiem nepaceļas neviens baznīcas tornis pret debesīm, kas lai darba trokšņos cilvēku bērņus vedinātu augšup uz debesu mērķi. Te neviens baznīcas zvans nesauc “Lūdz Dievu!” — blakus daudzajiem saucieniem “Strādā!” [...] Tad nu arī nav

jābrīnās, ka starp daudzajiem, kuriem trūkst katras garīgas apkopšanas, dažāda laba dvēsele nomaldās neceļā un pazūd.” Teksts, kurā izklāstīta baznīcas celtniecības ieceres vēsture, noslēdzas ar secinājumu: ja kopīgiem spēkiem pilsētā tiktu radīta jauna vieta, kur sludināt evaņģēliju, dievnams, “izplatīdams gaismu un svētību, katrā ziņā veicinātu vispārīgu labklājību — pazudušus uzmeklēt, nomaldījušos atgriezt pareizā ceļā un vājos apkopt mūsu Dievam par godu”².

Prāvesta teksts labi atspoguļo kopējās tendences dievnamu būvniecībā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā industrializēto pilsētu strauji augošajās strādnieku priekšpilsētās. Rīgā un tās tuvumā kopš 19. gs. pēdējiem gadiem līdz 1914. g. tika uzcelti vismaz 12 jauni dievnami un veikti vairāku agrāk celto dievnamu pārbūves un paplašināšanas darbi. Šie fakti atgādina, ka vēl 20. gs. sākumā Dievnams bija svarīga pilsētas infrastruktūras sastāvdaļa, jo ārpus garīgiem mērķiem Baznīcai kā institūcijai bija būtiska loma arī tiesību jomā — saskaņā ar Krievijas impērijas likumdošanu tā bija valsts pārvaldes sastāvdaļa. Tikai baznīcā bija iespējams noslēgt laulību³, bet no tā izrietēja dažādas tiesību, tai skaitā mantojuma tiesību normas⁴.

Reliģiskā piederība bija nozīmīgs faktors sabiedrības sociālajā struktūrā, un kaut arī Krievijas varas iestādes un izdotie likumi sludināja pilnīgu ticības iecietību⁵, tomēr praksē situācija bija daudz sarežģītāka⁶. Atbildes uz jautājumiem par impērijā oficiālo pareizticību un cilticībniekiem⁷ un iemesli daudzu Vidzemes un Kurzemes latviešu pāriešanai pareizticībā 19. gs. analizētas Latvijas vēstures pētījumos⁸, arī nozīmīgā baznīcas vēsturnieka Roberta Feldmaņa (1910–2002) “Latvijas baznīcu vēsturē”⁹. Tajā skatīts komplicētais latviešu un vāciešu etnisko attiecību aspekts luteriskajās draudzēs, sniegtas atbildes, kādēļ vēl tolaik “latvietis Baltijas evaņģēliski luteriskajā Baznīcā garīgi nejutās kā mājās”¹⁰.

1832. g. pieņemto Baznīcas likumu interpretācija dažādu vēsturnieku skatījumā

atšķiras. R. Feldmanis to vērtē kā luterānisma pasludināšanu par “pieciešamo reliģiju Krievijā”¹¹ un atgādina, ka pareizticība baudīja visas priekšrocības. “Pieciešamās” ticības statusā bija arī katolicisms, tomēr, salīdzinot ar luterānismu, katoļu baznīca Baltijā bija sarežģītākā situācijā¹², jo 1830. g. Poļu sacelšanās apspiešanas represijas skāra ne tikai poļu patriotiskos elementus, bet arī Lietuvu un Latgali¹³.

19. gs. otrajā pusē pareizticīgo baznīcu celtniecība Baltijas guberņās bija Krievijas impērijas rusifikācijas politikas sastāvdaļa un to būvniecību finansiāli nodrošināja Svētā Sinode, kas 19. gs. otrajā pusē baznīcu un skolu celtniecībai reģionā atvēlēja ievērojamas summas¹⁴, un atbalstīja arī turīgi ziedotāji Krievijā¹⁵, turpretim cilticībnieku dievnamu celtniecībai valstisks atbalsts bija tikai izņēmuma gadījumos¹⁶ un nepieciešamo līdzekļu sagāde bija pašas draudzes ziņā, atkarīga no privātas iniciatīvas, kā arī reģionālo iestāžu attieksmes un iespējām. Kad pēc 1905. g. revolūcijas notikumiem ar Nikolaja II parakstīto t.s. tolerances manifestu¹⁷ tika pasludināta ticības brīvība un atcelts aizliegums izstāties no pareizticīgās Baznīcas¹⁸ četru gadu laikā (no 1905. g. līdz 1909. g. sākumam) Krievijas impērijā un tās Rietumu guberņās katoļticībā un luterticībā atgriezās desmitiem tūkstošu¹⁹, kas varēja ietekmēt arī baznīcu celtniecības intensitāti reģionā.

Straujās industrializācijas rezultātā Rīgā 19. gs. beigās dzīvoja gandrīz ceturtdaļa Latvijas iedzīvotāju. Strādnieku vidū bija daudz luterticīgo no Vidzemes un Kurzemes laukiem, tāpat kā katoļu no Latgales, arī no tuvējās Lietuvas vai pat Polijas²⁰. Izplešoties strādnieku priekšpilsētām, nereti tieši dievnams kļuva par teritorijas nozīmīgāko monumentālo dominanti un šai ziņā iespējams pat saskatīt paralēles ar iepriekšējiem gadsimtiem. Dievnams vienmēr ticis celts, lai radītu īpašu, sakrālu telpu un šai kontekstā nav iespējams izvairīties no vēlēšanās citēt Mirču Eliadi, kurš rakstīja, ka “[..] sakrālā

telpa paredz kaut kādu hierofaniju, zināmu sakrālā ielaušanos, kuras rezultātā no apkārtējās kosmiskās telpas izdalās kāda teritorija, kurai piešķirtas kvalitatīvi atšķirīgas iezīmes²¹. “[..] Sakrālā izpaušanās ontoloģiski rada pasauli. [..] No šejienes redzams, cik vērtīga reliģiozā cilvēka pastāvēšanai ir sakrālās telpas atrašana jeb, precīzāk, atklāšana: nekas nevar tikt iesākts, uzsākts bez iepriekšējas orientācijas, bet jebkura organizācija paredz kaut kāda atskaites punkta pastāvēšanu²². “Ticīgajam [..] baznīca ir citas telpas objekts, nekā iela, kurā tā atrodas. Durvis, kas veras uz baznīcas iekšu, apzīmē saiknes pārrāvumu. Sliednis, kurš atdala divas telpas, tajā pašā laikā norāda uz distanci starp diviem dzīves veidiem: profāno un reliģisko.”²³

Baznīcu celtniecība — tradīcijas, novācījas un regulas

Pareizticīgo dievnami Baltijā, līdz ar sakrālām funkcijām, kalpoja arī kā zīme impērijas sociālpolitisko ideālu un esošās kārtības nesatricināmības apliecinājumam, un to tradīciju loma arhitektūrā bija izteikti dominējoša gan vēl 19. gs. vidū, kad pareizticīgo dievnami tika celti krievu–bizantiešu stilā, gan vēlāk — 19. gs. beigās, kad biežāk tika izraudzīts neobizantiskais stils, kura atskaņas bija būtiskas arī jūgendstila periodā²⁴. Aplūkojot Rīgas pareizticīgo dievnamus jūgendstila kontekstā, iespējams runāt vienīgi par marginālām, dekoratīva rakstura izmaiņām, kas varēja ietekmēt kopējo interjera tonalitāti, atsevišķu iekārtas priekšmetu vai fasādes dekora elementu izvēli, nemainot kopējo sakrālās telpas raksturu.

Arī Latvijas 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma katolisko dievnamu formveide bija cieši saistīta ar vēsturiskajiem stiliem. Rīgas katoļu draudzei paplašinoties, jau 19. gs. beigās vienīgais tolaik funkcionējošais katoļu dievnams²⁵ bija kļuvis par mazu. Pēc prāvesta Franciska Afanasoviča²⁶ iniciatīvas Rīgā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Maskavas

priekšpilsētā un Āgenskalnā tika uzcelti divi jauni katoļu dievnami, vēlāk arī Bolderājā, kas tolaik bija miests Rīgas tuvumā. Pirmā katoļu draudzes filiālbaznīca — Sv. Franciska baznīca (1889–1892, civ. inž. Florians fon Viganovskis (*Florian von Wyganowsky*), 1854–pēc 1914) uzcelta Maskavas priekšpilsētā (Katoļu ielā 16) slēgtās katoļu kapsētas teritorijā. 20. gs. sākumā Āgenskalnā, bijušā Lēģerlauka teritorijā²⁷ (Liepājas ielā 38) tika uzcelta neobarokālā Sv. Alberta baznīca (arh. Johans Kohs (*Johann Koch*), 1850–1915); būvdarbus vadīja arh. Vilhelms Bokslafs, projekts apstiprināts 1900., celtniecība 1901.–1919. g.; vēlākas pārbūves), kurai, atšķirībā no Sv. Franciska baznīcas, vietu piešķīra pilsēta²⁸. Abi dievnami iekļaujas gadsimtu mijas greznā historisma stilistikā, taču to divtorņu fasādes ir savrupa parādība Rīgas dievnamu vidū²⁹. Ņemot vērā katoliskās baznīcas situāciju Krievijas impērijā, domājams, ka uzsvērti vērienīgais veidols bija iecerēts kā triumfāls liecinājums katolicisma ideju noturīgumam un tradīcijas dzīvinošajai klātbūtnei.

Atšķirībā no Sv. Alberta baznīcas iekšējās telpas, kuru mainījušas vēlākās pārbūves, Sv. Franciska baznīcas interjers ir saglabājies, turklāt to gadsimta beigās atsevišķu ornamentālu motīvu veidā papildinājuši nedaudzi jūgendstilam raksturīgi dekoratīvi akcenti, tomēr ne šeit, ne arī vēl 20. gs. sākumā Latvijas teritorijā celtajos katoliskajos dievnamos un arī to interjeros nav atrodama tāda jūgendstila ornamentalitātes sintēze sakrālā telpā, kā to iespējams novērtēt, piem., Budapeštā Matjaša baznīcā (*A Mátyás-templom* (1873–1896), arh. *Schulek Frigyes*, 1841–1919) vai Sv. Asīzes Franciska bazilikā Krakovā, kurā 1890. g. ugunsgrēkā izpostītos vēsturiskos interjerus atjaunoja pēc pazīstamā jūgendstila meistara Staņislava Vispajanska (*Stanislaw Wyspiański*, 1869–1907) metiem (gleznojumi — 1895, vitrāžas — 1899–1904).

Luterāņu dievnamu arhitektūrā periodam raksturīgās novācījas parādījās izteiktāk, tomēr tajās tika respektētas vadlīnijas, kuras

vācu kultūras telpā noteica t.s. Eizenahas regulas³⁰. 19. gs. otrajā pusē tika sekots³¹ 1861. g. Eizenahas regulai, kura kā piemērotāko dievnamu būvniecībā ieteica izmantot “romānikas (pirmsgotikas) un ģermāņu (gotikas) stilu”³². Arī 1898. g. Eizenahas regula aicināja orientēties uz vēsturiskajiem stiliem, tomēr atgādināja par vietējo tradīciju izmantojuma iespēju³³. Savukārt 1908. g. regulā³⁴ vairs netiek runāts par ieteicamo stilistiku, tajā sniegti praktiski ieteikumi par dievnama vēlamo atrašanās vietu, telpu funkcionalitāti, mudināts uz nopietnību, cēlu vienkāršību un izvairīšanos no dekoratīvas pārslogotības dievnama interjerā.

Šie nosacījumi ir ietekmējuši arī Vilhelma Bokslafa un Edgara Frīzendorfa projektētos luterāniskos dievnamos, tomēr, neraugoties uz to, tajos atklājas jauni sakrālās telpas formveides meklējumi, kuru ierosmes smeltas gan reģionālās arhitektūras mantojumā, gan gadsimtu mijas perioda būvmākslas novitātēs. Centieni veidot atšķirīgu sakrālās telpas risinājumu raksturo arī abu arhitektu darbu katolisko dievnamu jomā.

Vilhelms Bokslafs un Edgars Frīzendorfs — novatori dievnamu būvniecībā

Sākotnējo pieredzi dievnamu arhitektūrā V. Bokslafs ieguva, strādājot par arhitekta Johana Koha palīgu neogotiskās Rīgas Luterā (Torņakalna) baznīcas celtniecībā (baznīca iesvētīta 1881. g.). Par viņa pirmo patstāvīgo darbu šajā jomā kļuva 1895.–1896. g. ar privāta ziedotāja līdzekļiem Sāpju Dievmātes dievnama pagalmā pārbūvētais un paplašinātais baptistērijs (sākotnējā būve 1837. g.). Šo oktagonālā plānojuma celtni arhitektūras vēsturniece Marina Levina raksturojusi kā izcilu neorenesanses stila paraugu un “Rīgā reti sastopamu neorenesanses formās veidotu templi”³⁵. Baptistērijs apliecina arhitektu, kas tolaik vēl strādāja spēcīgā historisma ietekmē, kā lielisku vēsturisko stilu pazinēju. Celtni izvēlētā Itālijas viduslaiku oktagonālo

baptistēriju plānojuma forma simboliski ļāvuši uzsvērt skaitļa astoņi sakrālo nozīmi. Astoņi ir kosmiskās kārtības un līdzsvara skaitlis, kristietībā tas simbolizē atjaunošanās un augšāmcelšanās cerību³⁶. Celtni pārsedz astoņos segmentos dalīts kupols ar apaļiem logiem noslēgumos, kupola centrā zem vainagojošās laternas ir atvērums, kas raksturīgs Florences agrās renesanses kapelu arhitektūrai.

Pēc Bokslafa projekta 1902.–1903. g. veikti neogotiskās Slokas luterāņu baznīcas pārbūves darbi³⁷. Tomēr izcilākais arhitekta veikums dievnamu jomā ir 20. gs. sākumā kopā ar E. Frīzendorfu projektētie luterāniskie dievnami — Dubultu baznīca (Baznīcas iela 13) un Krusta baznīca Rīgā (Ropažu iela 120). Abu dievnamu projekti tapuši gandrīz vienlaicīgi un papildina viens otru. Tajos ieviesta principiāli jauna formveide: Krusta baznīca ir ziemeļu nacionālā romantisma paraugs ar dzimtenes stila un jūgendstila elementiem, Dubultu baznīca ir nozīmīga kā viens no nedaudziem jūgendstila un dzimtenes stila ietekmētiem piemēriem Latvijas dievnamu arhitektūrā. Abi dievnami atzinīgi vērtēti gan sava laika kontekstā, gan arī vēlāk, tai skaitā starpkaru posmā, kad kopumā valdīja negatīva attieksme pret jūgendstila perioda mantojumu. Zīmīgas šai ziņā ir laikrakstā “Pēdējā Brīdī” publicētās Dubultu baznīcas 25 gadu jubilejai veltītās rindas: “7. oktobrī svin jubileju viena no skaistākajām luterāņu baznīcām Latvijā — Dubultu baznīca, ar kuru skaistuma ziņā mērojas tikai Rīgas Krusta baznīca.”³⁸

Dubultu baznīca

Dubultu draudzes vēstures aizsākumi meklējami vēl 19. gs. vidū, pēc tam, kad Slokas draudzes mācītājs Pauls Oto Aleksandrs Zēbergs (1823–1909) “sāka rūpēties par tagadējās Rīgas Jūrmalas pilsētas apvidū dzīvojošo zvejnieku garīgo dzīvi”³⁹. 1851. g. Dubultos, tagadējās Baznīcas un Mellužu ielas stūrī, tika uzcelta neliela garīgo sapulču telpa (*Andachtslocal*)⁴⁰. 1857. g. šīm telpām tika

1. att. Dubultu baznīca. Foto: Imants Prēdelis. Attēls no "Latvijas mākslas vēsture 1890–1915". 6. sēj. 532. lpp.

2. att. Dubultu baznīcas fasādes fragments. Foto: Silvija Grosa

piešķirts lūgšanu nama (*Bethaus*) statuss, bet 1864. g. nams apstiprināts par Slokas draudzes filiālbaznīcu. 1868. g. celtne tika pārbūvēta un paplašināta. Gadsimta beigās koka celtne ar 350 dievlūdēju vietām, draudzei palielinoties, bija kļuvusi par mazu, tomēr baznīcas tālāka paplašināšana vairs nebija iespējama.

1903. g. konvents piekrita toreizējā Slokas draudzes mācītāja Vilhelma Rozenieka (1868–1941, Rīgas apriņķa prāvests no 1920. līdz 1941. g.)⁴¹ priekšlikumam atdalīt Dubultu draudzi no Slokas kā patstāvīgu, un līdzšinējais paligmācītājs Jānis Opsis (1865–1930) tika iecelts par pirmo Dubultu draudzes mācītāju. Ar viņa gādību no Vecdubultu kopīpašuma tika iegūts dāvinājumā 849² asu liels gruntsgabals jauna dievnama celtniecībai. Jaunās Dubultu baznīcas būvniecībā lieli nopelni bija arī ilggadējam (kopš 1892. g.) draudzes priekšniekam baronam Ernestam fon Firksam⁴² (*Ernst Baron von Fircks*, 1864–1914). Baznīca tika uzcelta un iekārtota ar ziedojumu palīdzību⁴³. Tās projekta autori bija arhitekti V. Bokslafs un E. Frizendorfs, būvēja — Krišjāņa Ķergalvja (1856–1936) uzņēmums. Celtnes projekts nav saglabājies, taču, ņemot vērā dievnama būvniecības priekšvēsturi, tas varētu būt datēts ap 1905. g., kad aizsākta būvniecība, lai gan oficiālie pamatakmens likšanas svētki notika 1907. g. 16. jūnijā. Dievnamu iesvētīja 1909. g. 3. oktobrī⁴⁴. Dubultu baznīca liecina, ka sākotnēji ņemti vērā 1898. g. Eizenahas regulas ieteikumi un līdztekus neogotiskiem elementiem (pakāpju kontrforsī, smailarkas logailas) būvapjomā iekļaujas barokālas jumta konstrukcijas, kas liecina par reģionālās arhitektūras mantojuma studijām. Tomēr, līdz ar vēsturisko mantojumu, plānojumā, atsevišķās būvformās un to kārtojumā, kā arī detaļās atklājas arī dzimtenes stila un jūgendstila novācījas. Dubultu baznīca ir vientorņa halles tipa celtne ar 750 sēdvietām. Draudzes telpas taisnstūrīs ir dalīti divos jomos, kuru proporcijas veido attiecību

3. att. Dubultu baznīcas fasādes fragments. Foto: Silvija Grosa

2:1. Šaurākajā malā un rietumu pusē izvietotas luktas. Sakristejas un palīgtelpu kārtojums izriet no funkcionālās nepieciešamības, un asimetrija, kas atbilst ēkas plānojumam, organiski uzsverta arī dievnama eksterjera dinamiskajā apjomu kārtojumā. Celtnes galvenais vertikālais akcents ir augstais zvanu tornis rietumu fasādē, zem kura atrodas galvenā ieeja. Torņa masīvajai, četrstūra mūra daļai vieglumu piešķir dvīņu logi, aklās arkādes, pulkstenim paredzētie trijstūrveida segmenti torņa rietumu un austrumu pusē. Pildrežģa konstrukcijas līniju ritms torņa augšdaļā optiski mīkstina pāreju uz smaili, kuru noslēdz kupolveidīga konstrukcija ar vainagojošo krustu.

Ārējā koptēla veidošanā nozīmīga loma ir faktūru kontrastiem (apmetums, stūru rustika, pildrežģis), virsmas profilējumam, kuru papildina veiksmīgi izvēlētie dekoratīvie elementi, kas simboliski iezīmē robežu starp dievnama ārējo un iekšējo telpu. Tie risināti, izmantojot jūgendstila formveidi, un ietver būtisku sakrāli simbolisku vēstījumu. Galveno ieejas portālu, kura augšdaļa ar trīsdalīgo dalījumu kompozicionāli līdzīga dievnama galvenajam altārim,

rotā cilnis ar diviem palmu zariem un krusta zīmi — Dieva visspēcīguma liecību⁴⁵. Palmu zari ir uzvaras, dvēseles augšāmcelšanās, nemirstības simbols⁴⁶, kas kristietības kontekstā visbiežāk asociējas ar Jaunajā Derībā minēto Kristus svinīgo iejāšanu Jeruzālemē (Jāņa ev. 12:13, Marka ev. 11:8, Mateja ev. 21:8), arī ar rindām no Jāņa atklāsmes grāmatas (7:9). Krusta zīme — kristietības svarīgākais simbols⁴⁷ — savukārt kalpo kā atgādinājums par Dieva visspēcību: “Jo vēsts par krustu ir ģeķība tiem, kas pazūd, bet mums, kas topam izglābti, tas ir Dieva spēks.” (Vēstule korintiešiem 1:18). Baznīcas tornī abu trijstūru ailām ar pulksteni centrā ir gandrīz augšup apvērsta sirds forma, virs tās — plastiski izteiksmīgs eņģeļa maskarons. Trijstūra forma, kas atkārtojas arī dievnama portāla centrā un altārī, ir saistīta ar skaitļa trīs sakrālo nozīmi un šeit ir Trīsvienīgā Dieva simbols. Savukārt sirds motīva izvēli, iespējams, varēja ietekmēt luterānisma simbolikā plaši pazīstamais Lutera zīmogs jeb t.s. Lutera roze. Skatoties uz dievnamu no attāluma, pildrežģa līnijas ap to veido augšup vērstu starojumu. Lejup vērstu starojums virzīts arī no krusta zīmes,

4. att. Eņģeļa maskarons Dubultu baznīcas tornī. Foto no: <http://www.dubultudraudze.lv/?ct=baznica>

kas rotā prezbitērija un draudzes telpu nodalošo pacēlumu jumta daļā. Dievnama sānu fasādes vējtvera ieejas kolonas kapiteli redzamās četras ķerubū galviņas liecina, ka motīvu izvēli varēja rosināt arī Vecās Derības teksti, kas stāsta par Zālamana pirmo templi: “Un šīs divas durvis bija no olīvkoka, un viņš tanis izgreda ķerubus un palmas, un uzplaukušus ziedus. Un viņš tos pārklāja ar zeltu, arī ķerubiem un palmām viņš pārvilka zeltu.” (Ķēniņu gr. 6:32).

Nozīmīgu dekoratīvu un simbolisku akcentu fasādēs veido divas frīzes zem jumta dzegas. Viena no tām apjož apsīdas daļu, tajā zemā cilnī attēloti stilizēti vīnogu ķekari un vīnogulāji, kas atsauc atmiņā rindas no Jāņa evaņģēlija: “Es esmu vīnakoks, jūs tie zari. Kas Manī paliek un Es viņā, tas nes daudz augļu, jo bez Manis jūs nenieka nespējat darīt.” (15: 5). Otrā frīze virs ēkas draudzes telpas sienas apmetumā iegrebtā cilnī attēlo stilizētus ūdens viļņus, virs tiem ritmiski atkārtots lidojoša putna atveids. Ūdens un balodis ir Svētā gara simboli, tādējādi motīvi ir atbilstoši kristīgā dievnama rotājumam, tomēr atveidojums dievnama tuvējās dabas vides kontekstā ļauj saskatīt tajā jūru un virs viļņiem lidojošas kaijas un tādējādi var kalpot kā dievnamu arhitektūras kontekstā neparasts, bet jūgendstila un jaunromantisma periodam raksturīgs panteisma piemērs.

Dievnama iekštelpu klāj līmenisks koka pārsegums, kura tumšais beicējums harmonē ar luktām un baznīcēnu soliēm, saskanīgs ir arī pārseguma siju un luktu stūraini ģeometrizēto segmentu ritms. Draudzes telpu no prezbitērija, kas noslēdzas ar pusaploces formas

5. att. Dubultu baznīcas altāris. Foto: Silvija Grosa

apsīdu, nodala gluda un vienkārša triumfa arkas pusaploce, kuras kreisajā pusē ir no akmens kvadriem veidota kancele, kas savienota ar sakristeju. Gaiši apmestās sienas rotā vienīgi atturīgas ornamentālas frizītes ar ģeometrizētu rakstu, kurā var saskatīt stilizēta vīnogu ķekara un krusta motīvu. Baznīcēnu solu galos ir šauras kokgriezuma joslīņas ar diviem rozēs ziediem un divām trejlapu āboliņa lapām, kristietības simbolikā plaši interpretējamiem motīviem, kuru atveidojums un iekomponējums virsmā tuvina tos jūgendstila Glāzgovas skolas meistarū darbiem. Trejlapja un vīnogu ķekara stilizācijas nojaušamas arī apsīdas piecu smailloka arku logu grafiskajā apgleznojumā. Tomēr dievnama apmeklētāja uzmanība ir pilnībā virzīta uz galveno altāri, kas paceļas apsīdas noslēgumā un, saskaņā ar abu arhitektu iecerī, veidots kā majestātisks un monumentāls akmens krusts⁴⁸. Šis askētisms, uzsvērtā vienkāršība apdares materiālos, gaisma, kuru rada dabiskais izgaismojums un atteikšanās no jebkāda stāstoša elementa, rada īpašu noskaņu, kas atbilst luterisma pamatkoncepcijām: *Sola scriptura* (vienīgi Raksti), *Sola gratia* (vienīgi žēlastība), *Sola fide* (vienīgi ticība).

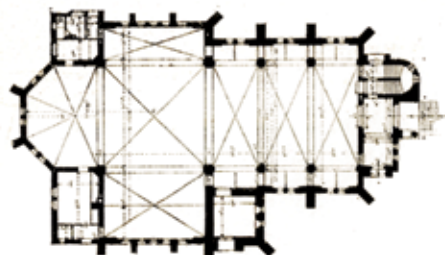
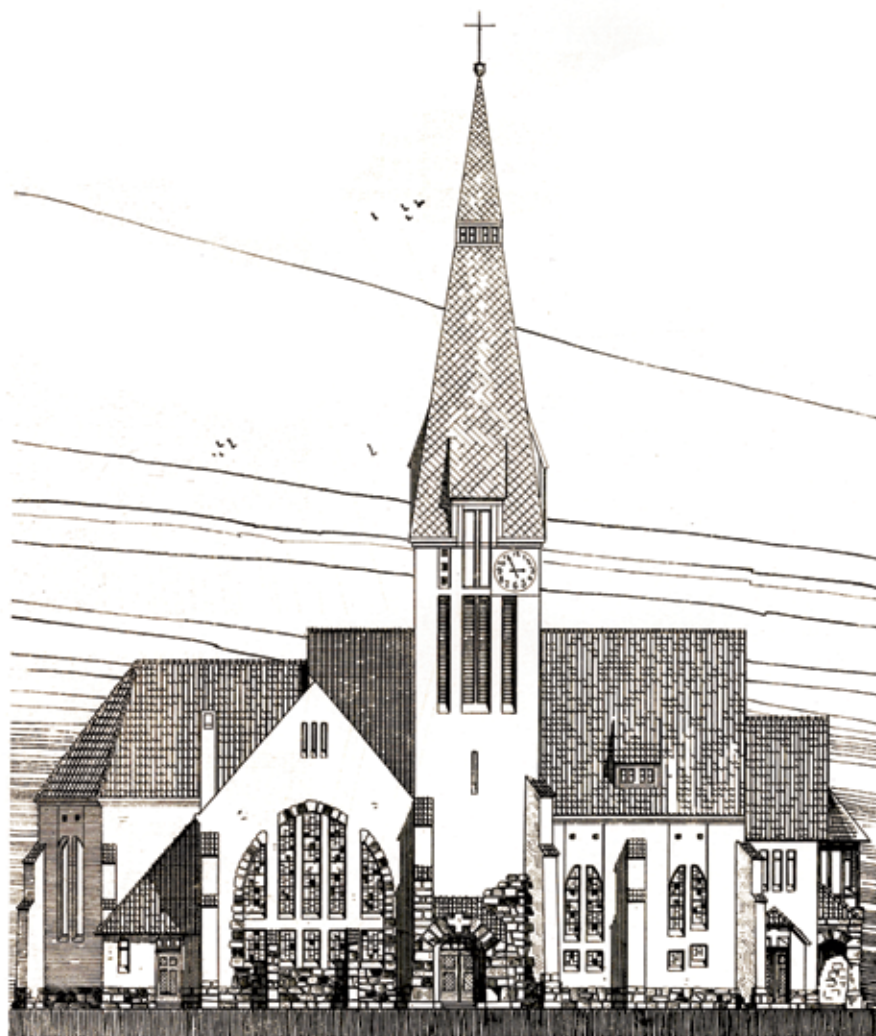
Krusta baznīca un citi projekti

Krusta baznīcas būvniecība aizsākās vēl 19. gs. beigās, 1896. g., kad Vidzemes konsistorija saņēma vairāk nekā 2000 iedzīvotāju parakstītu vēstuli ar ierosinājumu celt jaunu Biķeru Sv. Katrīnas draudzes filiālbaznīcu⁴⁹, tomēr līdz būvniecības uzsākšanai un tās pabeigšanai bija jāgaida vēl vairāki gadi. Arhitekta V. Bokslafa 1897. g. sagatavotajā dievnama projekta variantā⁵⁰ redzams vērienīgs, no akmens kvadriem celts trīsjomu dievnams ar frontālu torni. Kaut arī celtniecības materiāla izvēle Rīgas dievnamu būvniecībā bija novatoriska, celtnes formveide, mijoties neoromānikas un gotikas elementiem, atspoguļo 1861. g. Eizenahas regulas ieteikumus. Līdzekļu trūkuma dēļ celtniecība tomēr netika uzsākta, un arī sākotnējo vietu,

kuru rūpnīcas “Fēnikss” tuvumā baznīcas celtniecībai bija piedāvājusi Cēsu būvmeistara Jāņa Meņģeļa (1829–1903) dzīvesbiedre Emīlija Meņģele, Biķeru draudzes konvents neatzina par piemērotāko baznīcai⁵¹.

Atļauja baznīcas būvniecībai Krievijas Iekšlietu ministrijā tika apstiprināta 1901. g. 30. oktobrī, bet gadu vēlāk — 1902. g. rudenī tika izveidota būvkomiteja, kurai vajadzēja rūpēties par ziedojumu vākšanu jaunā dievnama celtniecībai⁵². Gadu vēlāk pilsēta dievnama būvniecībai piešķīra gruntsgabalu starp Pēterburgas šoseju un Rīgas–Pleskavas dzelzceļa līniju⁵³, tomēr būvniecības darbi tika atlikti un vēlreiz aktualizējās jau dažus gadus vēlāk. 1907. g. “Baltijas provinču tēlotājas mākslas gadagrāmātā”⁵⁴ publicēts otrs V. Bokslafa Krusta baznīcas projekta variants, kurā dievnams vēl saglabājis greznajam historismam raksturīgu veidolu, kas šoreiz apvieno sevī gotiskus un barokālus elementus, interjerā dominējot neogotikai. Gadu vēlāk publicēts vēl viens — nu jau radikāli atšķirīgs Krusta baznīcas projekts⁵⁵, kas tapis, V. Bokslafam sadarbojoties ar viņa birojā strādājošo jauno arhitektu E. Frizendorfu. Šis projekts piedāvāja pilnībā atšķirīgu — ziemeļu nacionālā romantisma stilistiku, turklāt dievnama garenass orientēta dienvidu–ziemeļu virzienā, kas, iespējams, saistīts ar gruntsgabala atrašanās vietu. Gan stilistiskā izvēle, gan atteikšanās no tradicionālās orientācijas austrumu–rietumu virzienā parāda, ka arī šai gadījumā ņemti vērā Eizenahas regulas ieteikumi. Interesanti atzīmēt, ka 1908. g. Krusta baznīcas projekta variantu atzinīgi vērtējis citkārt nesaudzīgi kritiskais Jūlijs Madernieks⁵⁶. “Pieņemamo kopformu un soliduma dēļ”, kā arī izvairīšanās no “vecu, nodilošo formu atkārtojuma” Bokslafa un Frizendorfa veikumu Madernieks vērtējis “kā gaismas atspīdumu mūsu pelēkā un vienmuļajā arhitektūras laukā”, kas beidzot atkāpjas no “garlaicīgajiem gotisko formu atkārtojumiem”, kādus recenzents saskata Rīgas Lutera vai Jaunajā Ģertrūdes baznīcu arhitektūrā⁵⁷.

WILHELM BOCKSLAFF UND EDGAR FRIESENDORFF, ARCHITEKTEN, RIGA.

KREUZKIRCHE IN BICKERN.
SEITENANSICHT.

6. att. Krusta baznīcas projekta zīmējums. Attēls no "Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen". 1909. 3. S. 72.

Krusta baznīcas būvniecība uzsākta 1909. g.⁵⁸, būvniecības laikā projektā veikti daži papildinājumi⁵⁹, nemainot kopējo stilistiku. Dievnamā bija paredzēta vieta ap tūkstoš baznīcēniem. Cēla — būvuzņēmēja Pētera Radziņa (1859–1936) uzņēmums. Baznīca iesvētīta 1910. g. 3. oktobrī⁶⁰.

Krusta baznīca ir trīs jomu halles tipa dievnamš, tā plānojumam krusta formu piešķir transepts. Draudzes telpa segta ar krusta velvēm un dalīta deviņās travejās ar izteiktu vidusjoma dominanti. Tai piekļaujas poligona apsīda. Plānojumam asimetriju piešķir palīgtelpu un zvanu torņa izvietojums celtnes ziemeļu pusē. Arī kopējam apjomam ir plānojumam atbilstoša, asimetriska kompozīcija. Fasādēs izmantotais materiāls — akmens cokols un kontrforsī, kas izteiksmīgi kontrastē ar mūra apmestajām daļām un pildrežģi, rada monumentālu iespaidu, bet logailu kārtojumi uzsvēr celtnes apjoma vertikālo virzību. Atšķirībā no Dubultu baznīcas, pulkstenis,

7.att. Krusta baznīca. Foto: Imants Prēdelis. Attēls no "Latvijas mākslas vēsture 1890–1915". 6. sēj. 532. lpp.

8. att. Krusta baznīcas fasādes fragments. Foto: Silvija Grosa

kas redzams projekta zīmējumā, Krusta baznīcas torni tā arī nav ticis uzstādīts.

Eksterjerā baznīcas veidotāji ir atteikušies no jebkāda vēstījuma, un vienīgais simboliskais motīvs šeit ir krusta zīme, kas, iestrādāta apdares materiālā, atkārtojas virs katras no trim ieejām; krusts noslēdz arī slaido, pakāpjveida torņa smaili. Ar ārējo veidolu saskaņīgs savā vienkāršībā ir arī interjers, kas gan diemžēl ir postījumu un vēlāko pārbūvju deformēts. Tomēr nav šaubu, ka arī šeit telpiskais risinājums un dekoratīvā apdare iecerēta kā vienots ansamblis, orientējoties uz dabiskiem materiāliem un atturīgu vienkāršību. Šai ziņā saskatāmas tiešas paralēles ar Dubultu baznīcu. Kā liecina viens no baznīcas projekta zīmējumiem, kurā redzams griezumam ar altāra metu⁶¹, altāris ir gandrīz identisks Dubultu baznīcā radītajam. Interjera uzsvērtu vienkāršību labi raksturo gan savdabīgā, no māla flīžu lauskām veidotā perimetrālā frīze, kas izceļas uz gaiši apmesto sienu fona, gan kancele un luktas, arī atturīgi dekorētie baznīcēnu soli. Tēlainu priekšstatu par baznīcas interjera sākotnējo veidolu sniedz dievnama atklāšanai veltīta publikācija: "Skaistajā, rudens laujas svētītā dienā, mīlīgai rudens saulītei spīdot baznīcas ieejas durvīs, taisni ap plkst. 10 rītā ļaužu bariem ap jaunās baznīcas durvīm stāvo, jaunceltās "Krusta baznīcas" būves pārzinis atdeva baznīcas atslēgas. [...] Klusu ļaudis plūda baznīcā, kā lēna straume, kamēr baznīca bij pilna līdz beidzamajai vietai. Cik baznīcā viss vienkāršs, tīkams, ja samēro ar citām Rīgas pilsētas greznajām baznīcām, pat pavisam trūcīgs. Nav pašā būvē itin nekādu izgreznojumu. Viscaur krusta vienkāršā zīme un jaukums. [...] Pati kancele nostādīta pa labi. [...] Ierasts kanceli parasti redzēt pa kreisi, tas [...] šinī būvē uzkrītoši. [...] Tā kā pašā baznīcas iekšienē nav stabu un lielu stūru, nedz šimbrīžam vēl kādu citu greznumu vai lukturu, tad saskaņa baznīcā brīnum jauka. [...] Blakus altāra telpām pa labi aiz kanceles ir baznīcas kambaris priekš mācītāja un pa labi lielais baznīcas kam-

9. att. Ogres Meža kapela. 20. gs. sākuma pastkarte

baris draudzes vajadzībām. [...] Kā svinību gadījumā altāris un baznīcas priekšējā daļa izpušķotas greznām un košām mākslīgi audzētām puķēm, bet kancele greznota no dabīgo rudens puķu un augu bagātības: vijas un kroņi darināti no brūkleņu mētrām, viršiem, skujām un dažādām vēlīnām rudens krāsu puķēm. [...] Jaunais dievnams ir skaistā vietā, un arī pati būve ar savu ārpusi atstāj diezgan patīkamu iespaidu.”⁶²

Var pievienoties britu pētnieka Džeremija Hovarda viedoklim, ka Krusta baznīca atgādina gan Larsa Sonka (*Lars Sonck*, 1870–1956) celto dievnamu, gan Jozefa Hofmaņa (*Josef Hoffmann*, 1870–1956) ēku formveidi⁶³. Tomēr, salīdzinot Krusta baznīcu, piem., ar Larsa Sonka projektēto Sv. Jāņa baznīcu Tamperē, Rīgas dievnams pārlicina ar izteiksmīgāku siluetu un apjomu skaidrību, bet vienlaikus, pateicoties fasādes apdares faktūru kontrastiem, ar izsmalcinātību, kas padara šo

E. FRIESENDORFF, ARCHITEKT, RIGA.

INNENANSICHT DER WALDKAPELLE IM OGERPARK.

10. att. Ogres Meža kapela. Attēls no "Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen". 1910. 4. S. 104.

celtni par unikālu sakrālās arhitektūras pieminekli ne tikai Latvijas, bet arī Baltijas un Eiropas mērogā.

Nav šaubu, ka gan Dubultu, gan arī Krusta baznīcas stilistisko realizāciju ietekmēja E. Frīzendorfa redzējums. Arhitekts vienpersoniski projektējis divus dievnamus, par kuriem diemžēl iegūstama tikai aptuvena informācija. Bolderājas Dievmātes Debesīs uzņemšanas katoļu baznīca (Gobas ielā 17, 1908–1909), kuras projektu arhitekts izstrādājis bez jebkādas atlīdzības⁶⁴, sākotnēji iecerēta kā neoromāniska celtnē, kaut arī istenotajā variantā tā ieguvusi tradicionālāku — neogotisku veidolu. Dievnama sākotnējais interjers pārveidots, pārbūvēts arī tornis. Tomēr torņa mūra daļas vertikālo ailu uzsvērumā ir nolasāms Frīzendorfa geometrizētā jūgendstila stilistikas ietekmētais rok raksts. Otrā E. Frīzendorfa projektētā baznīca ir Ogres Meža kapela (Ikšķiles draudzes filiāle⁶⁵, 1910), kas bija celta no koka un kuras fasādēs panākta izteismīga jūgendstila un šveiciešu stila sintēze. Dievnams apkārtējā ainavā izcēlās ar neparasti augsto un smailo torni. Diemžēl celtnes pastāvēšanas laiks bija īss — tā nodega 1915. g.

Tādējādi nelielais ieskats divu arhitektu projektēto dievnamu arhitektūrā 19. un 20. gs. mijā liecina, ka, neraugoties uz dažādiem ierobežojumiem un regulām, šajā jomā bija iespējami radoši un novatoriski meklējumi, kas ļāva realizēt jaunu un spēcīgu sakrālās celtnes valodu. Tieši tas nosaka Krusta un Dubultu baznīcu īpašo vietu Latvijas dievnamu vēsturiskajā mantojumā.

Avoti un piezīmes

- ¹ Gaehtgens Th. Krusta baznīca aiz Aleksandra vārtiem: [Lūgums atbalstīt jaunceļamo baznīcu]; *Baltijas Vēstnesis*. 1903. 23. janv. (5. febr.); *Dienas Lapa*. 1903. 23. janv.; *Rīgas Avīze*. 1903. 23. janv.; *Latviešu Avīzes*. 1903. 28. janv. (10. febr.).
- ² Turpat.

- ³ Vaivods J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1994. 349.–352. lpp.
- ⁴ Balodis R. *Baznīcu tiesības*. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fak., 2011. 26. lpp. Sk. internetā (2015.22.06). <http://uploadingit.com/file/tcerlyjdde7hqmsz/baznicutiesibas.zip>
- ⁵ Ante K. Kurzemes guberņas kristīgās draudzes 19. gs. otrajā pusē: konfesionālisma iezīmes. Promocijas darbs. Zin. vad. A. Gavriļins. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fak., 2011. 50. lpp. Sk. internetā (2015.21.05). https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4651/19848-Kristine_Ante_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- ⁶ Šo faktu analizējis arī Sēdetornas universitātes profesors Pērs Bolīns Horts. Sk. Horts P. B. “Svešie elementi”. Latvijas Universitātes latviešu un ebreju studentu demarācija un konflikts (1919–1940). *Latvijas Arhīvi*. 2004. 4: 35.
- ⁷ Nošķīrums formulēts 1857. g. Krievijas impērijas Likumu krājuma 5. pantā. Sk. plašāk: Ante K. Avoti par Kurzemes guberņas iedzīvotāju konversijām Latvijas, Lietuvas un Krievijas arhīva fondos. *Latvijas Arhīvi*. 2012. 1: 12.
- ⁸ Sk. Strods H. *Latvijas Katoļu baznīcas vēsture, 1075.–1995*. Rīga: [b.i.], 1996. 385. lpp.; Ante K. Kurzemes guberņas kristīgās draudzes 19. gs. otrajā pusē: konfesionālisma iezīmes. Promocijas darbs.
- ⁹ Feldmanis R. *Latvijas baznīcas vēsture*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2011. Sk. internetā (2015.21.05). http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/box/files/LBV/baznīcas_vesture_izlabota.pdf
- ¹⁰ Turpat, 315. lpp.
- ¹¹ Turpat, 275. lpp.
- ¹² Plašāk sk. Vaivods J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1994. 366. lpp.
- ¹³ Feldmanis R. Katoļu Baznīca Krievijas impērijas laikā. 25. lekcija 1993. g.

19. maijs. Sk. internetā (2015.25.05). <http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=bvesture&fu=read&id=1219786247>
- 14 Latvijas Pareizticīgā baznīca. Sk. internetā (2015.01.06). <http://www.pravoslavie.lv/index.php?newid=48&id=34&lang=LV>
- 15 Turpat.
- 16 Minētie izņēmumi attiecas galvenokārt uz 19. gs. vidus periodu (1848–1861), kad Baltijas provinču ģenerālgubernators bija grāfs Aleksandrs Suvorovs-Rimnikskis (Александр Суворов-Рымникский, 1804–1882).
- 17 Высочайший манифест об усовершенствовании государственного порядка (Октябрьский манифест). *Ведомости Спб. градоначальства*. 18 октября 1905 г.
- 18 Vaivods J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā*. 123. lpp.
- 19 Skaitļi minēti: Feldmanis R. *Latvijas baznīcas vēsture*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2011. Sk. internetā (2015.21.05). http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/box/files/LBV/baznīcas_vesture_izlabota.pdf 301. lpp.
- 20 Vaivods J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā*. 231. lpp.
- 21 Eliade M. *Sakrālais un profānais*. Rīga: Minevra, 1996. 31. lpp.
- 22 Turpat, 27.–28. lpp.
- 23 Turpat, 30. lpp.
- 24 Pareizticīgo dievnamu arhitektūras jautājumi analizēti plašāk: Bistere A. Bizantijas (bizantiskās) arhitektūras formu meklējumi Latvijas pareizticīgo baznīcu arhitektūrā 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. 2013. 3/4/5: 209–220.
- 25 Levina M. Sāpju Dievmātes baznīca. *Rīgas dievnami: Arhitektūra un māksla*. Rīga: Zinātne; Mantojums, 2007. 356.–351. lpp.
- 26 Franciska Afanasoviča (*Affanasowicz*, 1838–1923), teoloģijas maģistrs, Sanktpēterburgas kapitula prelāts, 1885. g. iecelts par Rīgas katoļu draudzes prāvestu, kalpojis līdz 1911. g.
- 27 Vaivods J. *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā*. 233. lpp.
- 28 Turpat.
- 29 Bez šīm baznīcām, Rīgā divtorņu fasāde ir vienīgi Ev. Lut. Mārtiņa baznīcai, kas celta 1851–1852, arh. J. D. Felsko, paplašināta 1887–1888, arh. H. Šēls.
- 30 Korvenmaa P. *Innovation versus tradition: the architect Lars Sonck: works and projects, 1900–1910*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. 1991. P. 73.
- 31 Sk. detalizētāk: Kirchenbau Regulativ. Tā katoptrizōmena. *Das magazin für Kunst, Kultur, Theologie und Ästhetik*. Münster: herausg. von Andreas Mertin (Hagen), Horst Schwebel (Marburg) und Karin Wendt, 2009. 58. Sk. internetā (2015.30.06). www.theomag.de
- 32 Turpat. Sk. internetā (2015.30.06). <http://www.theomag.de/58/prog03.htm>
- 33 Rathschläge der XXIII. Deutschen evangelischen Kirchen-Konferenz Eisenach 1898. Kirchenbau Regulativ. Tā katoptrizōmena. *Das magazin für Kunst, Kultur, Theologie und Ästhetik*. Sk. internetā (2015.30.06). <http://www.theomag.de/58/prog06.htm>
- 34 Turpat. Sk. internetā (2015.30.06). <http://www.theomag.de/58/prog07.htm>
- 35 Levina M. Sāpju Dievmātes baznīca. *Rīgas dievnami: Arhitektūra un māksla*. 347. lpp.
- 36 Chevalier J., Gheerbrant A. *The Penguin Dictionary of Symbols*. Penguin Books, 1994. Pp. 710–711.
- 37 Mašnovskis V. *Latvijas luterāņu: vēsture, arhitektūra, māksla un memoriālā kultūra*. *The lutheran churches of Latvia: history, architecture, art and memorial culture*. Rīga: Due, 2010. 4. sēj. 70. lpp.
- 38 Dubultu baznīcas 25 gadi. *Pēdējā Brīdī*. 1934. 19. sept.
- 39 Dubultu baznīcai šodien 25 gadi. *Rīts*. 1934. 7. okt.
- 40 Belte P. Dubultu baznīcas un draudzes sākums. *Jūrmalas Vārds*. 1934. 29. sept.

- Sk. arī: Belte P. *Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni: vēsturisks apskats*. Rīgas Jūrmala: P. Belte (P. Bērziņa grāmatu spiestuve), 1935. 168.–170. lpp.
- ⁴¹ Belte P. Pastāvīgas Dubultu draudzes nodibināšanās un jaunas baznīcas būve. *Jūrmalas Vārds*. 1934. 6. okt.
- ⁴² Dubultu Evaņģēliski luteriskā draudze. Sk. internetā (2015. 02.07) <http://www.dubultudraudze.lv/?ct=baznica>
- ⁴³ Belte P. Pastāvīgas Dubultu draudzes nodibināšanās un jaunas baznīcas būve. *Jūrmalas Vārds*. 1934. 6. okt.; Mašnovskis V. *Latvijas luterāņu: vēsture, arhitektūra, māksla un memoriālā kultūra. The lutheran churches of Latvia: history, architecture, art and memorial culture*. 1. sēj. 308.–313. lpp.
- ⁴⁴ Dubultu Evaņģēliski luteriskā draudze. Sk. internetā (2015. 02.07) <http://www.dubultudraudze.lv/?ct=baznica>
- ⁴⁵ Taylor R. *How to read a church*. London: Rider. 2003. P. 41.
- ⁴⁶ Chevalier J., Gheerbrant A. *The Penguin Dictionary of Symbols*. Penguin Books, 1994. P. 734.
- ⁴⁷ Taylor R. *How to read a church*. P. 39.
- ⁴⁸ Altāra mets publicēts *Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen*. 1908. [Jg. 2.] S. 99.
- ⁴⁹ Gaehtgens Th. Krusta baznīca aiz Aleksandra vārtiem: [Lūgums atbalstīt jauncelājamo baznīcu]. *Latviešu Avīzes*. 1903. 28. janv. (10. febr.).
- ⁵⁰ Levina M. Krusta Evaņģēliski luteriskā baznīca. *Rīgas dievnami: Arhitektūra un māksla*. Rīga: Zinātne, 2007. 201. lpp.
- ⁵¹ Perlbahs A. Rīgas Krusta baznīcas celšanas un draudzes dibināšanas vēsture īsumā. Sk. internetā (2015.3.07) <http://www.krustabaznica.lv/?ct=krustabaznica>
- ⁵² *Latviešu Avīzes*. 1903. 28. janv. (10. febr.) Nr. 8.
- ⁵³ Vietējā hronika: Biķeru Krusta baznīcai. *Dzimtenes Vēstnesis*. 1909. 11. (24.) maijā.
- ⁵⁴ Bockslaff W. Kreuzkirche zu Bickern bei Riga: [Projekt: Fassaden, Schnitt u. Plan] *Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen*. 1907. 1. S. 56.
- ⁵⁵ Bockslaff W., Friesendorff E. Entwurf für die Kirche in Schwartzenhoff bei Riga: [Projekt: Fassaden, u. Plan]. *Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen*. 1908. 2. S. 98. Sk. arī: Die Kreuzkirche bei Riga. *Illustrierte Beilage der Rigaschen Rundschau*. 1908. 10. (Oktober). S. 73–74, 76.
- ⁵⁶ Madernieks J. Baltijas mākslas gadagrāmata (1908). *Dzimtenes Vēstnesis*. 1909. 21. febr. (6. marts).
- ⁵⁷ Turpat.
- ⁵⁸ Biķeru Krusta baznīcai [pamatakmens likšana]. *Dzimtenes Vēstnesis*. 1909. 11. maijā.
- ⁵⁹ Bockslaff W., Friesendorff E. Kreuzkirche in Bickern: [3 Fassaden, 1 Grundriss]. *Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen*. 1909. 3. S. 72.–73.
- ⁶⁰ Vietējas ziņas: Krusta baznīcas iesvētīšana. *Dzimtenes Vēstnesis*. 1910. 4. okt.
- ⁶¹ Levina M. Krusta Evaņģēliski luteriskā baznīca. *Rīgas dievnami: Arhitektūra un māksla*. 203. lpp.
- ⁶² Rīga: Biķeru draudzes “Krusta baznīcas” iesvētīšana. *Rīgas Avīze*. 1910. 4. okt.
- ⁶³ Hovards Dž. (Howard J.). Stils un pasūtītājs 20. gs. sākuma Latvijas arhitektūrā un dizainā. Grām.: *Jugendstils. Laiks un telpa: Baltijas jūras valstis 19.–20. gs. mijā. Art Nouveau. Time and Space: The Baltic Sea Countries at the Turn of the 20th Century*. Rīga: Jumava, 1999. 32. lpp.
- ⁶⁴ Tipāne A. Bolderājas Dievmātes Debesis uzņemšanas katoļu baznīca. *Rīgas dievnami: Arhitektūra un māksla*. 274.–283. lpp.
- ⁶⁵ *Ogre: Rakstu un atmiņu krājums*. Sast. V. Rinkeviča. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2002. 105. lpp.

CODES OF SACRALITY IN CHURCH ARCHITECTURE DURING THE ART NOUVEAU PERIOD

Silvija Grosa

Summary

Keywords: *church, sacred space, Art Nouveau period*

The aim of the paper is to outline the search for a code of sacrality in church architecture during the Art Nouveau period and to assess the contribution of Wilhelm Ludwig Nikolai Bockslaff (1858–1945) and Edgar Woldemar Eduard Friesendorff (1881–1945) — two architects whose work, when viewed in the context of church architecture in Latvia at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, is considered innovative.

Since the early Middle Ages, the church has been the pinnacle of architectural and artistic achievement, embodying the innovations and stylistic tendencies of the period. At the end of the 19th to beginning of the 20th century (the Art Nouveau period), a considerable number of churches were built in the rapidly expanding suburban areas of Latvia's industrial cities. However, by then the church had become a stronghold of tradition, oriented towards the past — innovative approaches to architectural styles and the organisation of sacred space were an exception, rather than the rule.

In the second half of the 19th century, Orthodox churches were built in the Baltic governorates as part of the Russification policy of the Russian Empire, and thus were financed by the Holy Synod, while other denominations rarely received government support and the construction of churches was almost exclusively funded by the congregations themselves.

In the case of Orthodox churches architecture was deeply rooted in tradition — there were only some marginal innovations of a decorative nature, regarding the choice of exterior or interior elements and affecting the overall tonality without altering the fundamental structure of sacred space.

The architecture of Catholic churches in Latvia at the end of the 19th and the beginning of the 20th century was also tied to historic styles. The sumptuous decorations of Historicism, the two-tower facades with their monumental appearance were a triumphant testimony to the rigorous nature of Catholic ideas and the living presence of Tradition.

The innovative trends of the period manifested themselves in the architecture of Lutheran churches, while still respecting, in the German cultural space at least, certain guidelines dictated by the so-called Eisenach regulations. These were also observed in the Lutheran churches built by Wilhelm Bockslaff and Edgar Friesendorff. However, regardless of these restrictions, the Dubulti Church (Dubultu baznīca, 13 Baznīcas Street, Dubulti, Jūrmala) and the Cross Church (Krusta baznīca, 120 Ropažu Street, Riga) reveal new approaches to the organisation of sacred space, inspired by both traditional regional architecture and turn-of-the-century innovation. The paper details the construction of both churches and analyses their architectural structure, as well as the symbolic message it carries. Both churches were designed almost simultaneously at the beginning of the 20th century, and, in a way, both projects supplement and complete each other. The result is a new approach to architectural form — the Church of the Cross is an example of Northern National Romanticism incorporating elements of Art Nouveau and regional architecture, while the Dubulti Church is one of the few examples of sacred architecture in Latvia, in which there is a distinct presence of both Art Nouveau and regional influences.